מצוות ציצית

התכלת אינה מעכבת את הלבן

פרק התכלת מונה כחמש משניות, כאשר ארבע מחמש המשניות הראשונות בפרק עוסקות במצוות המורכבות ממספר חלקים השונים זה מזה. המשניות נסובות סביב השאלה האם אותם חלקים של המצווה מעכבים זה את זה, דהיינו, ללא חלק אחד אין המצווה מתקיימת או שמא החלקים השונים במצווה אינם מעכבים זה את זה, ואף ללא עשיית חלק אחד מן המצווה, המצווה עדיין מתקיימת (גם אם לא במלואה).

המשנה הראשונה בפרק עוסקת במצוות הציצית לה שני חלקים במצווה - חוטים של לבן וחוטים של תכלת.

> /מתני'/. התכלת אינה מעכבת את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת. תפלה של יד אינה מעכבת את של ראש, ושל ראש אינה מעכבת את של יד. (מנחות, לח, א)

מפשט המשנה עולה, שגם כאשר אדם יטיל לבגדו חוטים של לבן בלבד הוא ייצא ידי חובת מצוות ציצית. שהרי התכלת אינה מעכבת את הלבן, וגם ללא התכלת אנו מקיימים את מצוות הציצית. וכך עולה גם מדברי רש"י על המשנה:

> התכלת אינה מעכבת את הלבן - ואף על גב דמצוה לתת תכלת ב' חוטין בציצית כדמפרש לקמן אפ"ה אין זה מעכב את זה ואי עביד ארבעתן תכלת או ארבעתן לבן **יצא.** (רש"י, מנחות, לח, א)

אולם בהמשך המשנה, אותו הדין נאמר אף לגבי תפילין של יד ותפילין של ראש - "תפלה של יד אינה מעכבת את של ראש, ושל ראש אינה מעכבת את של יד". בתפילין המצווה השלמה היא הנחת תפילין של ראש יחד עם תפילין של יד, אלא שמצוות התפילין בנויה משתי מצוות[1] או חלקים, ועל כן יכול האדם להניח תפילין של ראש ללא תפילין של יד, וכן להפך. ומהסיפא של המשנה נשמע לרישא, המצווה השלמה היא ציצית עם פתיל תכלת אלא שגם אם אין האדם שם תכלת הוא אינו נפטר בכך ממצוות ציצית, יש לו להטיל לבגדו חוטי לבן, על אף שאינו מקיים

1. אין כאן המקום להאריך במצוות תפילין של יד ותפילין של ראש, אך יש ממוני המצוות(רמב"ם ועוד) שבאמת מונים את תפילין של ראש ושל יד כשתי מצוות ויש המונים אותם כמצווה אחת(גאונים), לענייננו נראה שזוהי מצווה גדולה המורכבת משני חלקים ואף ללא חלק אחד, החלק השני של המצווה מתקיים.

את המצווה במלוא הדרה ושלמותה.

הגמרא על אתר מנסה להתחקות אחר התנא של המשנה:

> לימא, מתני' דלא כרבי; דתניא: וראיתם אותו - מלמד שמעכבין זה את זה, דברי רבי, וחכ"א: אין מעכבין. מ"ט דרבי? דכתיב: הכנף - מין כנף, וכתיב: פתיל תכלת, ואמר רחמנא: וראיתם אותו, עד דאיכא תרוייהו בחד. ורבנן? וראיתם אותו, כל חד לחודיה משמע. (מנחות, לח, א)

הן רבי והן חכמים דורשים מהמילים "וראיתם אותו" את דיניהם, אלא שרבי דורש מהמילים: "וראיתם אותו" - משמע, שמעכבים זה את זה, שהרי לאחר שהתורה ציוותה על הלבן ועל התכלת באומרה "וראיתם אותו" משמע שהיא רואה את שניהם כאחד, וללא אחד מהם אי אפשר לקיים את מצוות ציצית. ואילו חכמים מאותן המילים לומדים דבר הפוך, "וראיתם אותו" - אותו, משמע לשון יחיד. מסבירים חכמים, כוונת התורה שיש לראות או את הלבן או את התכלת, דהיינו, "וראיתם אותו" עומד על כל אחד בנפרד.

יוצא איפוא על פי דברי הגמרא, שנוח להעמיד את המשנה אליבא דחכמים, שהרי לשיטתם, הלבן אינו תלוי בתכלת, ועומד הוא בפני עצמו ללא תלות בתכלת, על כן לשיטתם יש לומר: "התכלת אינה מעכבת את הלבן". אולם, שיטתו של רבי אינה יכולה להסתדר כלל עם לשון המשנה, שהרי לשיטתו יש צורך בשניהם גם יחד, וברור אם כן שהתכלת מעכבת את הלבן. אם כן, צריך לראות את שניהם מוטלים יחד על כנף הבגד. כך, על פי דברי רבי, המטיל לבגדו לבן ללא תכלת אינו מקיים מצוות ציצית כלל. יוצא, שלדידו של רבי לשון המשנה הייתה צריכה להיות: התכלת <u>מעכבת</u> את הלבן ולא כפי שהמשנה נמצאת לפנינו בה נאמר שהתכלת אינה מעכבת את הלבן.

על אף שהמשנה מסתדרת לשיטת חכמים, ממשיכה הגמרא בניסיון להעמיד את המשנה כדעת רבי:

> לימא דלא כרבי! אמר רב יהודה אמר רב: אפי' תימא רבי, לא נצרכא אלא לקדם; דתניא: מצוה להקדים לבן לתכלת, ואם הקדים תכלת ללבן - יצא, אלא שחיסר מצוה. מאי חיסר מצוה? אילימא חיסר מצוה דלבן, וקיים מצוה דתכלת, לרבי עכובי מעכב אהדדי! אמר רב יהודה אמר רב: שחיסר מצוה ועשה מצוה, ומאי חיסר מצוה? דלא עבד מצוה מן המובחר. התינח לבן דאינו מעכב את התכלת, תכלת דאינה מעכבת את הלבן מאי היא? אמר רמי בר חמא: לא נצרכא אלא לטלית שכולה תכלת. (מנחות, לח, א)

אפשר להסביר את המשנה אליבא דרבי כך: התכלת אינה מעכבת את הלבן, דהיינו: לכתחילה יש להקדים את נתינת הלבן על הבגד ורק לאחר מכן להטיל את התכלת. אולם, אף אם הקדים האדם את נתינת התכלת ללבן, מקיים הוא בכך את מצוות הציצית. כלומר, התכלת אינה מעכבת

את הלבן, ובכך אפשר לבאר שהתנא של המשנה הוא רבי. ברם, אם הטיל האדם את התכלת קודם שהטיל הלבן אין זאת מצווה מן המובחר, כיוון שמצווה מן המובחר היא רק כאשר מקדים את נתינת הלבן לתכלת, ועם זאת, גם אם הקדים את נתינת התכלת ללבן, מצוות ציצית מתקיימת.

> אילימא חיסר מצוה - דלבן והוי כאילו לא נתנו לגמרי אמאי יצא הא לרבי עיכובי מעכבא **ומתני' כרבי אוקמא לה.** (רש"י מנחות, לח, ב)

רש"י בפירושו על ניסיון הגמרא להסביר איך דברי המשנה מסתדרים עם דעת רבי אומר: "מתני' כרבי אוקמא לה" כלומר, מבין רש"י מכך שהגמרא מנסה להעמיד את המשנה כרבי, יש להעמיד את המשנה כדעת רבי, על אף שבשופי אפשר להעמיד את המשנה כדעת חכמים. התוספות שואלים על הבנתו של רש"י:

> לרבי עכובי מעכב - פירש בקונטרס וכדרבי בעינן לאוקמה ותימה דמשמע דלרבנן ניחא ואם כן למסקנא לא נצטרך לתירוץ רב יהודה ולא מיסתבר הכי מיהו למסקנא נמי מצינו למימר דבעי לאוקומי מתניתא כרבי אי נמי י"ל דכל שכן לרבנן דקשה טפי אמאי חיסר מצוה הא לא מעכבי **אהדדי.** (תוספות, מנחות, לח, ב)

מה מכריח את רש"י לבוא ולומר שהמשנה היא אליבא דרבי? הרי יש לנו את שיטת חכמים שמסתדרת עם המשנה. אמנם, לבסוף גם התוספות מביאים שתי אפשרויות להבין שהגמרא מעמידה את המשנה אליבא דרבי בדווקא, שכן, לרבנן קשה הברייתא השנייה המופיעה בגמרא, האומרת: אדם שהקדים תכלת ללבן חיסר מצווה.[2] שכן לשיטתם התכלת אינה מעכבת את הלבן, ואם כן איזה חיסרון מצווה יש בהטלת לבן ללא תכלת.

אולם, על פי הדברים שלנו בהסבר המשנה, וקישורם למצוות התפילין, נראה שהתירוץ השני של התוספות מתוך הקושי בדברי חכמים אינו מוכרח. שהרי, גם לשיטת חכמים ביארנו שעדיין אפשר לומר שאין זו מצווה שלמה, שכן אף חכמים לא חולקים על כך שבפסוקים מובאת התכלת כעניין מרכזי במצוות ציצית, אלא שחולקים חכמים על רבי בכך שאומרים שמי שמטיל לבן לבגד יוצא ידי מצוות ציצית, גם אם אינו מקיים בכך את המצווה השלמה ביותר. ברם, לדעת רבי אין אפשרות כזאת כלל, וללא תכלת האדם אינו יוצא ידי חובת מצוות ציצית.

מכל מקום, על פי דברינו מתוך הסבר רש"י ותוס' יוצא איפוא שהמשנה היא אליבא דשיטת רבי. אם כן, יש לשאול מדוע המשנה התנסחה בצורה כזאת? שהרי, אם מצד האמת התכלת מעכבת את הלבן, ורק עניין הקדמתם לא מעכב זה את זה, יכולה הייתה אם כן המשנה לבחור בניסוח נכון יותר, לדוגמא, כמו דברי הברייתא: "אם הקדים תכלת ללבן וכו'".

בהמשך, הגמרא מנסה לזהות מי הוא התנא העומד בשיטת חכמים:[3]

---

2. מנחות (לח.) דתניא: מצוה להקדים לבן לתכלת, ואם הקדים תכלת ללבן - יצא, אלא שחיסר מצוה.

3. כך עולה שאלת הגמרא מפירוש רש"י: ומאן תנא דפליג עליה דרבי - הנך חכמים דאמרי לעיל אין מעכבין זה את זה.

ומאן תנא דפליג עליה דרבי? האי תנא הוא, דתניא: רבי יצחק אומר משום ר' נתן, שאמר משום רבי יוסי הגלילי שאמר משום רבי יוחנן בן נורי: אין לו תכלת מטיל לבן.
(מנחות, לח, ב)

חכמים הם ר' יוחנן בן נורי, שאמר: אין לו תכלת מטיל לבן. משמע מדבריו שיש אפשרות להטיל לבן לבגד אף ללא התכלת, ואם כן משמע בפשטות שהתכלת והלבן אינם מעכבים זה את זה, כדעת חכמים כפי שהיא מובאת בברייתא אל מול רבי.

פרשת הציצית

עוד קודם שנבוא אל דברי הגמרא ואל משמעות התכלת ביחסו אל הלבן, נראה שיש תחילה לעיין בפסוקים המצווים אותנו על מצוות הציצית עם התכלת.

(לז) וַיֹּאמֶר יְקֹוָק אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (לח) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: (לט) וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְקֹוָק וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: (מ) לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: (מא) אֲנִי יְקֹוָק אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְקֹוָק אֱלֹהֵיכֶם: (במדבר, שלח, טו)

מעיון בפסוקים אלו עולות מספר שאלות:

א. בפסוק לח' נאמר שעל בני ישראל "לעשות ציצית על כנפי בגדיהם" ולאחר מכן שיש לתת על ציצית הכנף פתיל תכלת. כלומר, יש דבר הנקרא ציצית אותו בני ישראל מצווים לעשות על כנפי בגדיהם, ועל אותה הציצית מצווים בני ישראל לשים פתיל תכלת. כלומר, הציצית כבר קיימת עוד קודם נתינת התכלת. אם כן מדוע בפסוק לט' לאחר נתינת פתיל התכלת אומרת התורה - "והיה לכם לציצית", הרי עוד קודם לכן בגד זה היה נקרא ציצית, האם רק כעת נעשתה הציצית?

ב. התורה אומרת בפסוק לט' - "וראיתם אותו".[4] ראייה זאת תגרום לנו ל - "וזכרתם את כל מצוות ה'". בפסוק מ' שוב מביאה התורה את עניין הזיכרון והפעם כותבת: "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי". מדוע התורה מדברת בלשון כפולה זאת? הרי כבר נאמר פסוק קודם לכן שהציצית משמשת לזכירה ועשייה, מדוע לא לאחד את הפסוקים ולכתוב 'וראיתם אותו למען תזכרו ועשיתם...'? מה היא המשמעות של כפילות זאת?

ג. אומרת התורה: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם. האם זוהי סגולה נוספת של הציצית, שע"י הראייה אנו זוכים גם שלא נתור אחר לבבנו? האם זוהי אזהרה

4. כפי שראינו בגמרא יש מחלוקת איך לדרוש מילים אלו בין רבי לחכמים.

היוצאת ממצוות ציצית? האם זוהי אזהרה נפרדת? על מה נאמר לא תתורו?[5]

נתחיל את תשובתינו בדרך אחרון ראשון וראשון אחרון:

> **(לט) ואמר ולא תתורו אחרי לבבכם** - להזהיר ממנה שלא יטעו בה. וזה הוא שדרשו רבותינו (ספרי שלח קטו) אחרי לבבכם, זו המינות, אשר אתם זונים, זו ע"ז, שלא יהרהרו מן התכלת במינות או בע"ז, אבל יהיה לכם הכל לציצית וראיתם אותו וזכרתם. (רמב"ן, שלח, טו, לט)

התורה מצווה על ישראל לא לתור אחר הלב והעיניים, כיוון שהראייה בתכלת עלולה להוביל אותם למינות או לע"ז חלילה. על כן אומרת התורה על פי הרמב"ן - התכלת תהיה לכם בשביל לזכור את מצוות ה' ולעשותם ולא חלילה שבעקבות התכלת תתורו אחר לבבכם ואחר עיניכם. כלומר, יש כאן ציווי להיזהר ולראות את התכלת בצורה הנכונה. נראה שהתכלת הוא צבע עמוק,[6] המבטא את המרחב הגדול, אותו מרחב יכול להביא לראייה באלוקות ומתוך כך לזכירה של מצוות ה', ומאידך חלילה, ההבטה אל העומק והמרחב יכולה לקחת את האדם למרחבים אחרים ולגרום לו לתור אחר לבבו ואחר עיניו.

לעומת הרמב"ן, אבן עזרא מבין את הדברים בצורה שונה:

> **אחרי לבבכם** - המתאוה, והעין רואה והלב חומד. והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו. אשר אתם זנים - כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו: (אבן עזרא, שלח, טו, לט)

הציצית משמשת כאות וסימן לאדם שלא יהרהר אחר ליבו.[7] שיטה שלישית היא שיטת הספורנו:

> **וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'.** תזכרו שאתם עבדים לאל יתברך ושקבלתם מצותיו באלה ובשבועה וזה בראותם הציצית שהוא כחותם המלך בעבדיו ובזה תחדלו

---

5. אפשר עוד להמשיך עם השאלות, לדוגמא מדוע נאמר פעמיים אני ה' אלוקיכם, והגמרא בדף מד התייחסה לשאלה זו כפי שהבאנו לעיל, אבל נסתפק בגוף המאמר בשאלות אלו. ברם, יש לי מחשבה שאשמח לכותבה ואולי הדברים יעלו יפה לאחר קריאת כל המאמר: ישנן שתי בחינות בפרשת ציצית, מצידו של הקב"ה ומצידנו, ואם כן אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים אני ה' אלוקיכם: יש אני ה' אלוקיכם המוסב על יציאת מצרים, ויש אני ה' אלוקיכם העומד לבדו. אין מלך ללא עם, יציאת מצרים והפיכתנו לעם ה', ושייכותנו אליו יוצרת את מעמדו של ה' כאלוקינו, מצידנו. ברם, האלוקות לא תלויה בדבר, ובצורה המלאה והאמיתית שלה לא צריכה אותנו, וזהו אני ה' אלוקיכם שחותם את הפרשה, מתוך כך שאנו הופכים את ה' להיות למלך עלינו יש להגיע להבנה העמוקה של אני ה' אלוקיכם, ללא קשר ליציאת מצרים.

6."שהתכלת דומה לים ים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד".

7. התלבטתי בדעת האבן עזרא אולי אפשר לבאר אחרת את האות והסימן שיש ע"י הציצית: לכך שזה מה "שמעניין" את האדם הלובש את הציצית והיא אות וסימן לכך שאותו אדם לא רודף אחר הרהור ליבו והולך ומסתכל בכל שרוצה. כמעט אפשר להגיד בדעת האבן עזרא שהציצית היא סימן ואולי הבטחה לכך שכאשר יש על האדם ציצית, לא יהיה האדם הולך אחר תאוותיו, ואולי אפשר אף להרחיק ולומר שיש בציצית סגולות הגורמות לעניין זה.

מתור אחרי לבבכם להשיג שרירות לבכם בעושר וכבוד אפילו בגזל: (ספורנו, שלח, טו, לט)

הציצית יוצרת שתי תזכורות לאדם. הראשונה, שזוכר על ידה את מצוות ה', והשנייה, כי על ידי הציצית יחדלו לתור אחר הלב והעיניים. שיטה רביעית נראית שמצויה בדברי החת"ם סופר:

ולא תתורו וגו'. עי"ז שהיצה"ר מנוצח כמו שאמרו חז"ל (מנחות מ"ג ע"ב) מי שיש לו תפילין בראשו ומזוזה בפתחו וציצית בבגדו מובטח שלא יחטא (תורת משה, במדבר, טו, לט)

הציצית יוצרת מעין סגולה לאדם, מובטח לאדם שע"י לבישת הציצית לא יחטא.

אם כן, ראינו ארבע שיטות מרכזיות במפרשים: 1. ציווי נפרד (חשש מהסתכלות לא נכונה על התכלת). 2. הציצית כסימן לאדם שלא יתור אחר לבבו. 3. הציצית גורמת לכך שלא יתורו. 4. הציצית משמשת כהבטחה לאדם שלא יחטא.

נאמר פעם אחת על הציצית "וראיתם אותו וזכרתם.." וכן מיד לאחר שנאמר לא תתורו אומרת התורה: "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי והייתם קדושים". מה היא חזרתיות זאת? בפשט הדברים ה - "למען" שבא מיד לאחר שנאמר לא תתורו מוסב על לא תתורו ולא על הציצית כפי שמובא בתחילת הפרשה. כלומר, ראיית הציצית יוצרת לנו זיכרון, וכן אף זה שאנו לא תרים אחר לבבנו יכול ליצור לנו זיכרון (כל פירוש על פי הסברו). ואפשר ללכת בכיוון מעט אחר ולומר כדברי הרש"ר הירש:

(מ) למען תזכרו וגו'. בפסוק לט מראה הציצית מזכיר לנו את ה' ואת מצוותיו. אולם תכלית אותה זכירה היא "למען תזכרו" וגו': מלבנו פנימה נזכור את מצוות ה' ונעשה אותן - גם בלא הציצית המזכירה. (רש"ר הירש, שלח, טו, מ)

למען, מדבר על התכלית העמוקה יותר של הזכירה, זכירה שמעמיקה את דבר ה' ואת מצוותיו עמוק פנימה בליבנו. הזכירה השנייה המוזכרת בפסוקים עמוקה יותר מהזכירה הראשונה, מעמיקה את אותה זכירה ראשונה פנימה, גם בלא הציצית. אולם, ארצה להציע אפשרות רביעית, מתוך כיוונו של הרמב"ן, "לא תתורו" אינו קשור למצוות הציצית כלל ועיקר. אסביר, יש שתי דרכים שונות להגיע אל זכירת מצוות ה', או ע"י הציצית או על ידי כך שלא תרים אחר הלב והעיניים. אך הציווי "לא תתורו" אינו יוצא ממצוות הציצית, אלא הוא ציווי מקביל לציצית. חז"ל אומרים על לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם:

אחרי לבבכם, זו מינות.. ואחרי עיניכם, זו זנות כענין שנאמר ויאמר שמשון אותה קח לי כי היא ישרה בעיני (שופטים יד ג): אשר אתם זונים אחריהם, זו ע"ז כענין שנאמר ויזנו אחרי הבעלים (שם /שופטים/ ח לג). (ספרי במדבר, שלח, קטו)

"אחרי עיניכם" מדבר על זנות וגם הלשון הסופית בפסוק "אשר אתם זונים אחריהם" מורה על איסור זנות. אמנם, פירוש המילה "תזנו" - לסור מדרך הישר, ואם כן מילה זו שייכת גם לאיסור

ללכת לעבוד עבודה זרה. אבל, בפשטות, מילה זו מתכתבת עם זנות, עם גילוי עריות. אלא שהיא מושאלת גם לאיסור עבודה זרה, כיוון שיש בה את אותו שורש של לסור אחר דבר שבורח מהמציאות האמיתית.

אם כן, נראה לומר - "לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם" מדבר על איסור לא ליפול לגילוי עריות וכל האמור בכך, לא לפגום בברית, שהרי אדם ההולך וזונה גורם אצלו לשכחת ה', וריחוק שלו מה' יתברך. ומי שלא יתור אחר לבבו ואחר עינו, עצם זה יהיה לו למען "תזכרו ועשיתם את כל מצוותי". וישנן שתי דרכים להגיע אל זכירת מצוות ה', ובהחלט יכול להיות שהדרך שלא תרים אחר הלב מובילה לזיכרון עמוק אף יותר כדברי הרש"ר הירש. וכך נראית לי גם הבנת הרמב"ם בציווי לא תתורו:

> והמצוה המ"ז היא שהזהירנו שלא לתור אחרי לבבנו עד שנאמין דעות שהם הפך הדעות שחייבתנו התורה אבל נקצר מחשבתנו ונשים לה גבול תעמוד אצלו והוא מצות התורה ואזהרותיה. והוא אמרו יתעלה (פ' ציצית) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ולשון ספרי ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות כענין שנאמר [קהלת ז] ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה ואחרי עיניכם זו זנות כענין שנאמר [שופטים יד] ויאמר שמשון לאביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. רוצה באמרו זו זנות המשך אחר ההנאות והתאוות הגשמיות והתעסק המחשבה בהן תמיד: (ספר המצוות לרמב"ם, לא תעשה, מז)[8]

הרמב"ם מבאר את הציווי על לא תתורו כציווי נפרד, ולא מזכיר בו כלל את מצוות הציצית, ומכאן נראה שרואה אותם כשני ציווים שונים. וכן נראים גם כן דברי החינוך:

> ענין לאו זה שנמנענו שלא ניחד מחשבותינו לחשוב בדעות שהם היפך הדעת שהתורה בנויה עליו לפי שאפשר לבוא מתוך כך למינות, אלא אם יעלה על לבו רוח לחשוב באותן דעות הרעים יקצר מחשבתו בהם וישנה לחשוב בדרכי התורה האמתיים והטובים. וכמו כן שלא ירדוף האדם אחר מראה עיניו. ובכלל זה שלא לרדוף אחר תאוות העולם הזה כי אחריתם רעה וכדי בזיון וקצף, וזה שאמרו זכרונם לברכה [ספרי כאן], **ולא תתורו אחרי לבבכם**, זו מינות, ואחרי עיניכם, זו זנות, שנאמר [שופטים י"ד, ג'], ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. (ספר החינוך, שלח, שפז)

מעניין לראות, מדוע דווקא שתי דרכים אלו עומדות כעזר לאדם לזכור ולעשות את מצוות ה'. נראה לומר: 'לא תתורו' הוא מעין תיקון של פגם הברית. הברית, בה ייחד אותנו הקב"ה, פגימה בה, משמעה, תוצאה של ריחוק מהקב"ה. על כן, מה שמביא לתיקון פגם הברית יוצר זיקה חדשה

8. וכך נראה מפורש גם מדבריו בהלכות תשובה פ"ד ה"ד וז"ל : "המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתי אצלה, והוא אינו יודע שראיית העינים עון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". וכן בהלכות עבודה זרה, פ"ב ה"ב, ה"ג.

וחזקה בין ישראל לאביהם שבשמיים. ואולי דברים אלו לא סתם מגיעים יחדיו, גם במצוות ציצית יש תיקון לפגם ברית:

> מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית, שמע שיש זונה בכרכי הים שנוטלת ד' מאות זהובים בשכרה, שיגר לה ארבע מאות זהובים וקבע לה זמן. כשהגיע זמנו, בא וישב על הפתח. נכנסה שפחתה ואמרה לה: אותו אדם ששיגר ליך ד' מאות זהובים בא וישב על הפתח, אמרה היא: יכנס, נכנס. הציעה לו ז' מטות, שש של כסף ואחת של זהב, ובין כל אחת ואחת סולם של כסף ועליונה של זהב, עלתה וישבה על גבי עליונה כשהיא ערומה, ואף הוא עלה לישב ערום כנגדה, באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו, נשמט וישב לו ע"ג קרקע, ואף היא נשמטה וישבה ע"ג קרקע. אמרה לו: גפה של רומי, שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי. אמר לה: העבודה, שלא ראיתי אשה יפה כמותך, אלא מצוה אחת ציונו ה' אלהינו וציצית שמה, וכתיב בה אני ה' אלהיכם שתי פעמים, אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד לשלם שכר, עכשיו נדמו עלי כד' עדים. (מנחות, מד, א)

הגמרא מביאה מעשה על אדם שהיה זהיר במצוות הציצית. אותו אדם שילם כסף לאישה בשביל שיבוא ויהיה איתה, ושניהם הגיעו כבר למצב בו ישבו ללא בגדים זה אל מול זו. ואז, ברגע האחרון באו הציציות וטפחו על פניו של האיש, ובכך, בעקבות הרגשת וראיית הציצית ניצל מלבוא עליה. אם כן, יש מעשה מפורש אותו מביאה הגמרא, בו הציצית בפועל הצילה את האדם מלפגום בברית, על ידי זה שבאה היא לו על עיניו.

נראה, שגם דרך מעשה זה אפשר לראות הן את מצוות ציצית והן את הציווי של לא תתורו כשני ציווים שונים, אך שני ה-ציווים מכוונים אל אותה הנקודה: זכירת מצוות ה'. ושתי המצוות נוגעות באופן עמוק ביותר בתיקון פגם הברית, אותו פגם הברית המוביל לשכחת ה', והתיקון מגיע על ידי זיכרון מצוות ה'.

חפצא או גברא

האם מצוות ציצית היא מצווה על החפצא או שמא היא מצווה על הגברא? האם החיוב הוא שיהיה בגד עליו יהיה ציצית או שמא החיוב הוא על האדם, כלומר, שאדם צריך ללבוש בגד עליו יש ציצית?

> רבה בר הונא איקלע לבי רבא בר רב נחמן, חזייה דהוה מיכסי טלית כפולה ורמי ליה חוטי עילוי כפילא, איפשיטא ואתא חוטא וקם להדי רישיה, אמר ליה: לאו היינו כנף דכתב רחמנא באורייתא! אתא שדייה איכסי גלימא אחריתי, **אמר ליה: מי סברת חובת גברא הוא? חובת טלית הוא, זיל רמי לה.** לימא מסייע ליה: חסידים הראשונים, כיון שארגו

בה שלש היו מטילין בה תכלת! שאני חסידים, דמחמרי אנפשייהו. ופליגא דמלאכא, דמלאכא אשכחי' לרב קטינא דמיכסי סדינא, אמר ליה: קטינא, קטינא, סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא, ציצית של תכלת מה תהא עליה? אמר ליה: ענשיתו אעשה? אמר ליה: בזמן דאיכא ריתחא ענשינן; אי אמרת בשלמא חובת גברא הוא, היינו דמחייב דלא קא רמי, אלא אי אמרת חובת טלית הוא, הא לא מיחייבא. אלא מאי? חובת גברא הוא, נהי דחייביה רחמנא כי מיכסי טלית דבת חיובא, כי מיכסי טלית דלאו בת חיובא היא מי חייביה רחמנא? אלא הכי קאמר ליה: טצדקי למיפטר נפשך מציצית. אמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל: כלי קופסא חייבין בציצית. ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שפטורה, מ"ט? אשר תכסה בה אמר רחמנא האי לאו לאיכסויי עבידא, בההיא שעתא ודאי רמינן ליה, משום לועג לרש חרף עושהו. (מנחות, מא, א)

בגמרא זו מובא דיון על האם חובת ציצית היא חובה על החפצא, דהיינו חובה על הבגד או שמא היא חובת גברא, דהיינו חובה על האדם? נ"מ למה הוא דינו של אדם שלא מניח ציצית על גופו. גמרא נוספת בעניין מופיעה דף לאחר מכן:

רב נחמן אשכחיה לרב אדא בר אהבה רמי חוטי וקא מברך לעשות ציצית, א"ל: מאי ציצי שמענא? הכי אמר רב: ציצית אין צריכה ברכה. (מנחות, מב, א)

מגמרא זו לומד הב"י:

ואסיקנא דבהא קא מיפלגי רב נחמן ורב חסדא אליבא דרב דרב חסדא סבר ציצית חובת טלית היא הלכך עשייתה היא גמר מצותה ורב נחמן סבר חובת גברא הוא ועטיפתה זו היא מצותה. וכתבו הרי"ף (יב.) והרא"ש (סי' ט) והלכתא כרב דאמר חובת גברא היא דהא אנן לא מברכינן לעשות ציצית הילכך הא דאמר שמואל (מא.) כלי קופסא חייבים בציצית ליתא (ב"י, אורח חיים, יט, א)

ציצית היא חובת גברא, כלומר רק בעטיפת הטלית על עצמו האדם מקיים את המצווה, ולא כאשר הוא מטיל ציציות לבגדו. אמנם לשון המחבר היא ציצית חובת גברא, אבל כוונתו היא, שאין מצווה להטיל לבגד שלא לובשים אותו ציצית, אלא שהמצווה מתקיימת, על ידי לבישת הציצית עליו. ומצד הנהרת המושגים, ציצית היא חובת גברא לעניין זה שהגברא הוא גורם החיוב לעשיית הציצית, אבל באמת כל שאין לאדם בגד מתאים, הוא אינו חייב בציצית. על כן, יש בציצית חובה אף מצד החפצא, שהרי רק בגד שהוא בגד של ד' כנפות מתחייבים בו בציצית, אך, לדעת הבית יוסף, רק כאשר ילבש האדם בגד זה יקיים מצוות ציצית, ולא די בהטלת הציצית לבגד. דברים אלו אמורים על פי דברי הרמב"ם:

אף על פי שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות

המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להזהר ביותר, גנאי גדול הוא לתלמידי חכמים שיתפללו והם אינם עטופים. (רמב"ם, ציצית, ג, יא)

בנוסח דומה התבטא גם הראב"ן:

שאלני חתני רבי אורי, מצוה חמורה כמו ציצית שהיא שקולה כנגד כל המצות, מאי שנא דמקילין בה רוב ישראל שאין מתעטפין בה בכל יום. והשבתי לו לפי שאין ציצית חובת גברא, מי כתב דלבוש ציצית, חובת טלית הוא דכתב ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם אם יש לך טלית של ד' כנפים עשה לו ציצית ואם אין לך טלית אינו חייב בציצית (ראב"ן, שאלות ותשובות, סימן מ)

נרצה לראות את הדברים ע"י הגדרות מדויקות יותר כפי שמופיע בדבריו של הרב סולובייציק:

ציצית למרות היותה חובת גברא שונה ממצוות אתרוג למשל בזה שכל זמן שאין אדם לבוש בגד של ארבע כנפות אינו חייב במצוות ציצית ואינו צריך לרדוף אחריה ורק כשטלית עולה עליו הוא מתחייב במצוה זו. נמצא כי במובן אחד המחייב הוא הבגד שכן חיוב גברא תלוי במציאות אחרת והיא עטיפתו בבגד של ארבע כנפות שהוא מקור חיוב המצוה... יכול הגברא להתחייב הרבה פעמים במצות ציצית וכל זמן שהוא לובש טלית נוספת מתחייב הוא עוד הפעם במצוה זו... נמצא כי ישנם שני קיומים מיוחדים בציצית:

א) מעשה המצוה וקיומה ע"י הגברא. כשאדם לובש טלית מצוייצת הרי הוא מקיים מ"ע של ציצית כמו שהוא מקיים מצוות לולב בנטילת ד' מינים..

ב) קיום בחפצא של טלית שהיא המחייבת. אם בשעת לבישה הטלית מצוייצת היא, ישנה פעולת מצוה בגוף החפצא. מצות ציצית נאמרה לא רק בעצם מעשה העטיפה והלבישה כמו הנחת תפילין אלא גם בטלית עצמה שהיא צריכה להיות מצוייצת כהלכתה בשעה שהוא לבוש בה. (הרב סולובייציק, שיעורים לזכר אבא מארי, א, רכו)

כפי שהגדרנו לעיל, מעשה המצווה עצמו נעשה ע"י הגברא, ובכך מתקיימת מצוות העשה של ציצית, אך כל זה קורה רק על ידי קיום בחפצא של טלית, בבגד של ד' כנפות. מ"מ, עולה מכאן שלכ"ע יש חובת חפצא מצד הטלית, אך רק כאשר הטלית עולה על האדם המצווה מתקיימת. כלומר, הקיום נעשה על האדם עצמו על ידי טלית (חפצא) שמתחייבים בה. ממשיך הרב סולובייצק ואומר:

א) "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת - חובת ציצית של הגברא נקבעה כאן.

ב) "גדילים תעשה לך על ארבע כנפות וכו" - בפסוק זה נוסחה חובת החפצא וקיומו. אמנם אין החובה השניה חלה אלא על ידי לבישה. ברם, באופיה וביסודה נשארת היא חובת מנא וקיומה נשלם בטלית עצמה. (הרב סולובייציק, שם)

מתוך הפסוקים השונים של מצוות הציצית מגדיר הרב סולובייציק את הדברים כך: בפרשת שלח נאמר החיוב מצד הגברא, ואילו בפרשת כי תצא בה נאמר "גדילים תעשה לך.." נוסחה חובת החפצא, כלומר, נאמר איזה בגד מתחייב בציצית, בגד ד' כנפות.

ואולי, אפשר להתקדם דרך דבריו שלב נוסף מבחינת ההגדרה. יש חובת חפצא על בגד שאדם הולך ללובשו, שמיועד ללבישה, כלומר, כאשר אנו אומרים שאין חובת חפצא, הכוונה שלא כל בגד של ד' כנפות מחוייב בציצית, אלא רק בגד ד' כנפות שמיועד בלבישה.[9] אך קיימת חובת חפצא מצד זה שכל בגד שאדם רגיל ללובשו חייב להטיל עליו ציציות - שכל זה נובע מכך שהציצית היא חובת האדם עצמו, ובו מתקיימת מצוות ציצית.

בנוסף, יש לשאול לדעת האומרים בגמרא שיש כאן חובה על החפצא, וכן על פי הבנתנו שכל בגד שראוי ללובשו יש בו חיוב מצד חובת החפצא של הבגד, מה היא הכוונה חובת חפצא? האם הטלית עצמה מחויבת שיהיה עליה ציצית? מה היא משמעות דבר זה?

מתוך דיוקנו בפסוקים נראה לומר כך, לכתחילה כל בגד הראוי ללבישה יש להטיל עליו חוטים לבנים, ובכך מתקיימת חובת החפצא. כפי שראינו הציווי הוא: "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם.. ונתנו על ציצית" המושג ציצית מתקיים כבר על הבגד עצמו ללא שהאדם שם אותו עליו, ועוד קודם לנתינת פתיל התכלת, אך ורק ע"י הטלת החוטים הלבנים.[10] פתיל התכלת הניתן על גבי החוטים הלבנים משייך את מצוות הציצית אל האדם עצמו, "והיה **לכם**", כאן הופכת הציצית להיות לכם, לשימושכם, לקיום המצווה שלכם,[11] כל משמעותה של התכלת בסופו של דבר הוא להוביל לזיכרון מצוות ה' ועשייתם.

יוצא איפוא כי הלבן הוא חיוב הבא מצד הבגד עצמו, 'חיוב החפצא', שהרי נתינת החוטים על הבגד נקראת ציצית עוד קודם נתינת התכלת, כלומר, החוטים הלבנים באים מצד הבגד עצמו. אך חיוב התכלת הוא חיוב הבא מכח הגברא, מכח האדם עצמו ובשביל האדם עצמו. שהרי רק לאחר נתינת התכלת אומרת התורה: "והיה לכם לציצית", כעת הציצית הופכת להיות ל-שלכם,

9. ולא כדעת שמואל בגמרא, שעולה מדבריו שאף בגדים המונחים בקופסא מחוייבים בציצית: מנחות, מא, א: "אמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל: כלי קופסא חייבין בציצית".

10. ולא כפי שהרב סולובייציק ניסה ללמוד את חובת החפצא דווקא מפרשת כי תצא.

11. לאחר כתיבת הדברים מצאתי את הדברים בדברי העיטור, ציצית, דף סו טור א'
"ציצת חלק ראשון מהו נקרא ציצת ופי' הוא שאמר תן תכלת ותן לבן כדתניא בספרי גדילים תעשה לך זה לבן מנין לרבות את התכלת ת"ל ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצת ולבן הוא שפתח בו הכתוב תחלה וקראו ציצת בלא תכלת דכתיב ועשו להם ציצת וכתיב ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת ודקדקו רבותינו ז"ל הכנף מין כנף ציצת הנעשה כמין כנף ורוב טליתות חלוקים לבנים כדגרסינן בשבת ברישא חשוכא והדר נהורא וצוה הכתוב להטיל בו תכלת ועם תכלת נקרא ציצת שלם כדכתיב ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת"

לאחר שנתתם את התכלת הבאה בשבילכם.

שוב, כל בגד המתחייב בהטלת חוטים, מתחייב רק מכוח זה שהאדם לובשו כפי שראינו לעיל בדברי הפוסקים, אך רק בגד של ד' כנפות הוא המחייב. כלומר, יש חיוב מצד החפצא, מצד בגד ד' כנפות, ויש לנו להעמיק ולהבין מה היא משמעות הדבר.

ד' כנפות

בפרשת כי תצא אומרת התורה על מצוות הציצית דברים מעט שונים:

(יב) גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס (דברים, כי תצא, כב)

גם כאן מופיעה מצוות הציצית, אלא שכאן לא מוזכרת המילה ציצית אלא גדילים, בנוסף נאמר כסות ולא בגדיהם, ולענייננו, נאמר שיש כאן דווקא בגד של ד' כנפות, ומדוע מצוות ציצית נעשית דווקא ע"י בגד של ד' כנפות?

אפשר לבוא ולומר כדברי הרמב"ם[12] במורה נבוכים, כפי שאומר על ציווים אחרים המופיעים בתורה, אלו הבגדים שהיו בימיהם, ועל כן התורה ציוותה על בגדיהם. אך הסבר זה מעט קשה, האם תצווה התורה על מצווה כה יסודית רק לזמן מסוים? ועוד, שהרי לדוגמא בבגדי הכהן הבגדים אינם בגדים של ד' כנפות. כלומר, התורה הכירה במציאות בגד שאינו בגד של ארבע כנפות. על כן, היה אפשר לחייב כל בגד בציצית וכך המצווה הייתה מתקיימת לתמיד.

> **המשמעות והתכלית של הציצית שבבגדים איננה יכולה להיות מוטלת בספק, שהרי התורה עצמה מעידה על כך בפירוש.** הציצית היא אמצעי להזכיר את המצוות; היא משווה לנגדנו את מצוות ה' ואת מחוייבותנו להן; על ידי כך נישמר מפני השקפות מוטעות שסופן עזיבת ה' ומצוותיו; וכך נישאר נאמנים וקדושים לייעודנו - כאדם וכישראל. **אלא שעדיין נשאלת השאלה, מה הקשר בין האמצעי, שהתורה בחרה בו, לבין הרעיון שהוא בא להזכיר.** (רש"ר הירש, שלח, טו, מ)

מפורש בתורה שהציצית באה כדי שעל ידה נזכר במצוות ה'. אך עדיין נשאלת השאלה, איך זיכרון זה יבוא לנו על ידי האמצעי אותו בחרה התורה שיעמוד לנו לזיכרון? מכוח דברים אלו, ומהדברים שכתבנו לעיל, נראה הדבר שבבגד של ד' כנפות ישנו דבר מהותי שלא מתקיים בבגד רגיל ועלינו להבין מה הוא.

> (לא) וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ (לב) וְהָיָה פִּי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ (לג) וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב (תצוה, כח)

12. מורה נבוכים ג', כ"ט ובייחוד בל"ב.

מעיל הכהן הגדול היה עשוי כולו מתכלת (מזכיר לנו באופן ברור את התכלת המופיעה בציצית). אך מה הייתה צורתו? אומר הרמב"ן:

> (לא) מעיל - כתב רש"י (לעיל בפסוק ד) הוא כמין חלוק, וכן הכתנת, אלא שהכתנת סמוך לבשרו ומעיל קורא חלוק העליון.[13] ואין הדבר כן, **כי המעיל בגד יתעטף בו,** כמו שאמר (ש"א כח יד) והוא עוטה מעיל, **וכתיב (ישעיה סא י) מעיל צדקה יעטני,** ולא **תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה אשר יכסה בו**, דכתיב (תהלים קד ב) **עוטה אור כשלמה**, כי הוא עטוף, וכן ועל שפם יעטה (ויקרא יג מה), יתעטף. והוא תרגומו של יונתן בן עוזיאל שהזכיר הרב (רש"י לעיל בפסוק ד) כרדוטין (ס"א כדרוניא, כרדונין) (ש"ב יג יח), כי הוא עטוף קרוב לצורת האפוד שיתעטף בו חצי הגוף שכלפי רגליו, כי אם הי' חלוק אינן דומין זה לזה כלל. וראיה עוד שאמר ויחזק בכנף מעילו ויקרע (שם א טו כז), והנה יש לו כנפים ואינו כמין חלוק. **אבל המעיל כסות מקיף את הגוף כלו מצוארו ולמטה עד רגלי האדם ואין לו בית יד כלל,** ובשאר המעילים יש לו בית צואר כנגד כל הצואר תפור בו, ואותו בית צואר נקרא פי מעיל, וצוה הכתוב שיהא ארוג עמו. **והמעיל כלו מחולק מלפניו עד למטה**, מכנים ראשו בנקב פיו ונמצא צוארו חגור בפי המעיל, ומלפניו שתי כנפים מכסה בו ומגלה כרצונו, כמין גלימא שאין לה בית ראש, שחלקו התפירה שלפניה מקמי שפה ולמטה, ולכן יבא בו לשון עטיה לעולם: (רמב"ן, תצוה, כח)[14]

אומר הרמב"ן: המעיל כלו מחולק מלפניו עד למטה... ומלפניו שתי כנפים מכסה בו ומגלה כרצונו כמין גלימא.. מכל אלו נראה שגם מעיל הכהן הגדול היה בגד של ד' כנפות. דברים דומים לכך כותב הרמב"ם:

> המעיל כולו תכלת, וחוטיו כפולין שנים עשר ופיו ארוג בתחילת אריגתו, **ואין לו בית יד אלא נחלק לשתי כנפים מסוף הגרון עד למטה כדרך כל המעילים** ואינו מחובר אלא כנגד כל הגרון בלבד, והקורע פי המעיל לוקה שנאמר לא יקרע, והוא הדין לכל בגדי כהונה שהקורען דרך השחתה לוקה (רמב"ם, הלכו גת כלי המקדש, ט,)[15]

הרמב"ן לעיל, בתחילת דבריו לומד שהמעיל הוא בגד ד' כנפות מכך שנאמר כמה פעמים על מעיל לשון עטייה, עטיפה. לשון עטיפה מוכר לנו היטב גם מציצית עצמה, שהיא צריכה להיות בגד שעוטפים בו את הגוף. כך לדוגמא מובא בפסיקת הרמב"ם:

---

13. גם בדברי רש"י, עולה נקודה זו שנבאר בהמשך, שהמעיל אין לו את אותו העניין של שאר הבגדים, הוא בא מעל הבגדים, אין הוא בא כלבוש לגוף, אלא יש בו עניין אחר, הוא בא מעל הבגדים.

14. נראה לי, שאף שיטת רש"י בבסיסה עומדת הנקודה שהמעיל אינו בגד העומד על הגוף ישירות כדי לכסות גופו, אלא שיש לו מטרה אחרת כפי שנבאר לקמן.

15. וכך נראה שמבין החינוך בדברי הרמב"ם וז"ל " והנה כפי ד' הר"מ נראה דהיה לו למטה ד' כנפות..."

אף על פי שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, **אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות** המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להזהר ביותר, גנאי גדול הוא לתלמידי חכמים שיתפללו והם אינם עטופים. (הלכות ציצית, ג, יא)

ובתוספתא:

היה לבוש חלוק ועטוף בטלית (תוספתא, טהרות, ח, יג)

ובאופן מפורש כך אנו מברכים על הטלית בכל יום כפי דברי הגמרא בברכות:

כי לביש, לימא: ברוך מלביש ערומים... כי מעטף בציצית, לימא: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית. (ברכות, ס, ב)

נראה באופן ברור שישנו הבדל בין לבישה לבין עטיפה, ומתעטפים על ידי בגד של ארבע כנפות דווקא. מדוע? אומר דוד המלך בתהלים:

(א) בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְקֹוָק יְקֹוָק אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: (ב) עֹטֶה־אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה: (תהלים, קד)

נאמר על הקב"ה - עוטה אור כשלמה, לשון התעטפות. מה הכוונה? אומר המלבי"ם על אתר:

עוטה אור, ספר תחלה בריאת האור, שמן האור הנעלם דלא ידיע ולא אתידע, הוציא אור אחר ההשתלשלות אור השכל והשכליים עד שנתגשם באור המוחש, וכמו שיסתתר הלובש תחת לבושו כן יסתתר המאציל העליון תחת לבוש האורה, וכמו שהאור הבוקע דרך השלמה היא רק נקבי משכיות, ואינו דומה כאור הבוקע דרך החלון, **כן התעטף והסתתר תחת האור הזה עד שלא נשיג מן האור הנעלם רק ניצוצות דקות במשכיות לבב וכמו שהעוטה מתכסה יותר מן הלובש, כי הלבוש מכוון למדת הגוף ויושג מדת הגוף לפי מדת הלבוש, לא כן העוטה, וכן נעלם המאציל בתכלית ההעלמה...**(מלבי"ם, תהילים, קד, ב)

אדם רגיל מכסה את עצמו על ידי בגדים תחת הלבוש שלו. ה' יתברך כביכול מסתיר אורו על ידי השלמה, דרך לבוש המיוחד אליו ואנו צופים באור הקב"ה דרך אותם הלבושים בהם הקב"ה מתגלה אלינו. וכאן מגיע המלבי"ם להגדרה: העוטה מתכסה יותר מן הלובש, מדוע? כי הלבוש מכוון למידת הגוף, כלומר, כל אדם שם על עצמו בגדים כפי מה שמתאים למידת גופו ולגודלו, צריך האדם את הבגד כדי לכסות עצמו ולצאת עימו ברחוב. אין דומה בגד המתאים לאחד לבגד המתאים לשני, מידת הגוף של האדם יכולה להתגלות רק על ידי בגדיו. אולם, העוטה, המתעטף, בגדו אינו מותאם בדווקא למידותיו, אין הוא סגור על פי מידותיו, אלא הבגד שמתעטף בו פרוש עליו באופן אחר, שלא על פי מידת גופו.

אם נגדיר זאת, בגד רגיל שהאדם שם על עצמו בא כדי לכסות גופו, ועל כן הבגד סגור מכל

הצדדים. לא כן בגד של ארבע כנפות, פתוח הוא מכל הצדדים, אין הוא בא מצד הצורך בכיסוי הגוף. הקב"ה מגלה אורו דרך התעטפות לכאורה, ואולי אפשר ללמוד מכאן גם לענייננו. יש בגדים הבאים לכסות ויש בגדים הבאים לגלות, יש בגדים המגדירים את האדם, אך יש גם בגדים שעניינם הוא דרך לחשוף ולהיחשף אל האור. כך הוא בגד של ארבע כנפות, בגד אלוקי, בגד שדרכו מתגלה אור ה', "עוטה אור כשלמה", אנו רואים זאת רק ע"י ניצוצות. אבל בעצם על ידי כך שהבגד אינו בגד הסגור על גופנו, מורה הדבר שבגד זה אינו בא בשביל צרכינו אלא בשביל צורך גבוה, חשיפת אור ה', הורדת אור ה' לעולם על ידי אותו הבגד.

על פי דברינו יוצא איפוא, בגד ארבע כנפות הוא בדווקא, בבגד זה יש אור אלוקי המתגלה על ידו או באופן אחר יש לומר שבגד זה מסמל את בגדו של הקב"ה, על ידו מגלה הקב"ה את אורו אלינו, ודרך בגד זה אנו יכולים להיזכר במצוות ה'. אין זה סתם שאנו מסתכלים בציצית ונזכרים, הבגד עצמו הוא המזכיר דבר זה וגורם לנו לדעת זאת.

אם כנים דברינו, עולה השאלה: מדוע יש צורך בחוטים היוצאים מן הבגד, שכן, אם כל העניין מתגלה ע"י צורת הבגד עצמו, מה עניין החוטים היוצאים מן הבגד? על כן, נראה שעלינו לברר מה הם אותם החוטים.

החוטים שבציצית

לעיל, ראינו שיש דמיון בין מצוות הציצית לבין הציווי על לא תתורו, וכפי שהסברנו, שניהם נוגעים בשורש של תיקון פגם הברית, וכן ביארנו על ידי הסיפור המובא בגמרא. על דמיון זה מצביע השפת אמת:

> ומ"ש לעיל כי הציצית רומז לברית מילה. רמז לדבר בההוא עובדא במס' מנחות שבאו הציצית לאותו תלמיד להצילו מחטא ערוה ואמר שכ' בפ' ציצית ב"פ אני ה' אלקיכם (שפת אמת, יום כיפור, תרנו)

> והענין הוא כי אחר החטא ניתן באדם חלק ממשכא דחויא כדאיתא בזוהר לתקן במה דחאב אכן נשאר לצדיקים אור בזה המלבוש והוא המילה אור זרוע לצדיק שלא יהי' נכסה העור בכל הגוף ונשאר חלק התגלות אור הפנימי לבנ"י **והמילה היא הפתח להאיר הגוף מתוך החשיכה וזה גדילים תעשה לך להיות דבוק ואחוז המלבוש בפנימיות הנפש על ד' כנפות כסותך** (שפת אמת, כי תצא, תרנה)

המילה עצמה היא אור על פי השפת אמת, והערלה מכסה את אותו האור ובברית המילה אנו מסירים את הכיסוי ומגלים את האור. וכך אומר גם השפת אמת על ד' גדילים, הם הדרך להיות דבוקים בפנימיות. הדברים נראים עמוקים וצריכים הסבר אולי מעט פשטני יותר.

במילה, אנו מדברים על כיסוי הערלה ועל הצורך להסיר את אותו הכיסוי. לאחר שמסירים את

הערלה, יש פעמים שנשאר חלק מן הערלה. החלקים הנשארים מן הערלה לאחר המילה נקראים ציצין (לשון המזכירה לנו את ציצית) שכוונתם, על פי פירוש הרמב"ם למשניות:

אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה (משנה, שבת, יט, ו)

[ו] ציצין, הן קצוות הבשר המכסות ראש האבר. (פירוש המשנה לרמב"ם, שבת, יט, ו)

אותן ציצין הן הקצוות של הבשר המכסה. ומה פירוש המושג ציצית בעניינו? כך לדוגמא אומר רש"י:

(לח) ועשו להם ציצת - על שם הפתילים התלוים בה, כמו (יחזקאל ח, ג) ויקחני בציצית ראשי. דבר אחר ציצית על שם וראיתם אותו, כמו (שה"ש ב, ט) מציץ מן החרכים: (רש"י, שלח, טו, לח)

וכך אומר הרשב"ם:

(לח) ציצית - כמו בציצת ראשי. קבוצת פתילים תלוין כשער הראש: (רשב"ם, שלח, טו, לח)

וכך, עוד פירושים רבים נאמרו על פירוש המילה ציצית. נראה לומר מתוך ההשוואה למילה: ציצית הם מעין קצוות הבגד שיוצאות החוצה. כפי שלגבי הערלה מפרש הרמב"ם שאלו הן קצוות הבשר המכסה, כך גם הציצית מסמלת את קצוות הבגד.

כפי שביארנו לעיל, בגד של ארבע כנפות הוא בגד שאינו שלם, פתוח בצדדיו. אפשר לבאר שהחוטים היוצאים מהבגד מסמלים לנו את מהותו של הבגד, אין זה מספיק שהבגד הוא בגד של ארבע כנפות, בסופו של דבר אנו רואים את החוטים. אותם חוטים מלמדים אותנו על הבגד עצמו, שהוא בגד של ארבע כנפות. כפי שהרחבנו על משמעות הבגד לעיל.

בעוד שבמילה אנו מורידים את הכיסוי והציצין, כאן אנו שמים כיסוי וציצין. בעוד שהמגמה במילה היא לחשוף את האור, המגמה בציצית (או בבגד) היא לכסות את האור וללבוש בגד הגורם לנו להביא את האור הגדול אל המציאות על ידי לבישת הבגד. תוספת לדבר הוא הצורך לעשות את החוטים ממין הכנף, ונראה שזה נוגע בדיוק באותה הנקודה, החוטים הם חלק מהבגד, הם המעידים על מהותו של הבגד. החוטים הללו בכך שהם יוצאים מהבגד מראים ומורים על כך שהבגד נשאר פתוח, החוטים לא סוגרים אותו בצדדיו, כגלימה להתעטף בה. החוטים במקום לשמש כסוגרים את צדדי הבגד, יוצאים החוצה.[16]

שקולה מצות ציצית וכו'. דע כי לשון ציצית פירושו כמו (ציץ השדה שהוא) לשון ציץ השדה, שהיוצא מן השדה נקרא ציץ. וכן החוטים היוצאי' מן הטלית בשפת הבגד,

16. אולי דברים אלו יכולים להתפרש גם מדבר הספרי על כי תצא, רלד: "תעשה, ולא מן העשוי שלא יוציא נימים מן הטלית ויעשה". תעשה ולא מן העשוי הוא דין המוכר לנו מהסכך בסוכה. צריך שהסכך יסככו בו לשם הסוכה ולא סכך שהיה עומד ככה מראש. אולי יש לבאר את דברי הספרי על פי דברינו, החוטים במהותם מסמלים את אותם חוטים של הבגד שהיו אמורים להיות בצדדי הבגד כדי לסתום אותו. אך להלכה יש להביא את החוטים המשמשים כציצית לבגד מבחוץ ולא חוטים שהיו חלק מהבגד.

> נקראים ציצית על שם שהם יוצאים מן הבגד, ודווקא בסוף הבגד ודוקא על ארבע כנפות הבגד נקרא ציצית, כי סוף הבגד יוצא מן הבגד, והקרן ג"כ יוצא [מן] הבגד עד שהציצית (ש)הם יוצאים מן הבגד לגמרי [לכן] נקראו ציץ. **והבגד הוא מכסה את הגוף והוא מלבוש כבוד אל הגוף, ומצד הכבוד הזה הוא יוצא אל הפעל לכך ראוי אליו שיהיה לו ציצית בבגדו המורים אל היציאה אל הפעל.** (חידושי אגדות למהר"ל, מנחות, מג, ב)

המהר"ל כותב על הציצית שמורה על היציאה אל הפועל, ואפשר שהציצית היא עצמה ההוצאה אל הפועל של הבגד. בציצית אין שייכות לאדם בכלל, הציצית היא ההוצאה לפועל של הבגד עצמו ללא קשר לאדם. זוהי ממש חובת "החפצא" שהטלית תהיה מצוייצת.

דא עקא, עולה השאלה מה צורך יש בתכלת? הרי הבגד האלוקי מתבטא כבר ע"י החוטים הלבנים. אלא נראה שיש לומר שהבגד עצמו מביא את האור האלוקי, האור האלוקי שיורד לעולם ע"י עטייה, התעטפות, בגד זה של הציצית מסמל דבר זה. ובאמת האדם כאן לא שייך לזה כלל , זוהי ממש חובת "החפצא" חובה שהטלית תהיה מצוייצת.

> תניא, היה ר' מאיר אומר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, שנאמר: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר, וכתיב: כמראה אבן ספיר דמות כסא. (מנחות, מג, ב)

התכלת מסמלת את צבע הים, את המרחב, המזכיר לנו את כסא הכבוד. צבע זה דבר שנפגש בעיניו של האדם, כולו רק מצד האדם ולא מצד הקב"ה.

נראה לומר שהבגד עצמו מוריד אלינו אור אלוקי/מסמל לנו אור אלוקי, את אותו הבגד שהקב"ה מתעטף בו, אך עניין זה לבד אינו אומר לנו דבר. הציצית באה ומורה על כך שהוא בגד כזה, בגד של ד' כנפות, ומה שהופך את אותו האור לשייך אלינו, היא התכלת המובאת על בגד זה. אם כן שילוב התכלת בטלית בא רק מצד האדם. הצבע הוא דבר סופי, דבר ששייך יותר אל תחום בני האדם, וצבע התכלת, הצבע העמוק שבצבעים, מסמל את העומק והרוחב, אך מתוך המפגש של בני האדם איתו. כדי לקיים את מצוות ציצית, כדי ללבוש בגד זה כמצווה צריך להטיל בו תכלת ואם לא, הבגד אינו מצוייץ כהלכתו בשביל האדם. התכלת צריכה לבוא על גבי הלבן, על גבי המציאות האלוקית של המשכת הבגד והאור כפי שהוא מגיע אלינו צריך לבוא צבע התכלת

אותה תכלת המסמלת את המרחב העמוק של המציאות כפי שהיא פוגשת את האדם.[17] [18]

מחלוקת רבי וחכמים

בתחילת דברינו ראינו את מחלוקת רבי וחכמים על האם התכלת והלבן מעכבים זה את זה או שלא. לאחר מכן, ראינו את דברי הגמרא אשר מזהה את דעת חכמים עם דעתו של ר' יוחנן בן נורי האומר - אם אין לו תכלת מטיל לבן. דברי ר"י בן נורי נראים כמציאות דיעבדית, של אונס, אין תכלת בעולם או שאין תכלת בנמצא. במציאות כזאת על האדם להטיל לבגדו לבן בלבד, אף במקום התכלת. וכך פוסק גם הרמב"ם בהלכותיו:

> והתכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת, כיצד הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו, וכן אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת **לבדו כשר.** (רמב"ם, ציצית, א, ד)

הרמב"ם מעתיק את דבריו של ר"י בן נורי ומסביר את דברי המשנה שהתכלת אינה מעכבת את הלבן כאמורים לגבי מקרה של אונס, כאשר אין לאדם תכלת אז הוא עושה לבן לבדו. וכך באופן מפורש כותב החינוך:

> אלא לומר שאין מעכבין זה את זה, כגון אנו היום שאין אנו מוצאין תכלת שלא נמנע מפני זה מהטיל חוטין לבנים מבלי תכלת בטלית, ונברך עליהן כאילו הוא בשלמותו עם **התכלת.** (ספר החינוך פרשת שלח מצוה שפו)

במציאות בה אין תכלת - "כגון אנו היום", אז יש להטיל לבגד חוטים לבנים ללא התכלת. לעומת פוסקים אלו, בעל המאור מסביר אחרת:

> והוי יודע שדעתנו נוטה שהתכלת מעכבת את הלבן והלבן את התכלת ואף על גב דתניא וחכמים אומרים אין מעכבין הא פרישנא בגמרא דמאן חכמים יחידאה הוא כדאמרינן בגמרא מאן תנא דפליג עליה דרבי ר' יצחק הוא דאמר אין לו תכלת מטיל לו לבן הילכך

---

17. מצרף כאן דברים שראיתי במאמר של הרב יעקב נגן "רוחניות ומטא הלכה בכריכות תכלת בציצית": בספר דניאל מוצג חזונו של דניאל על האלוהים דניאל פרק ז פסוק ט (ט) חֲזֵה הֲוַית עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו וְעַתִּיק יוֹמִין יְתֵב לְבוּשֵׁהּ כְּתַלַג חִוָּר וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ כַּעֲמַר נְקֵא כָּרְסְיֵהּ שְׁבִיבִין דְּי־נוּר גַּלְגְּלוֹהִי נוּר דָּלִק: תרגום: רואה הייתי עד אשר כסאות הוטלו, ועתיק ימים ישב, לבושו כשלג לבן, ושער ראשו כצמר נקי, כסאו שביבי אש, גלגליו אש בוערת. דניאל מתאר את הקדוש ברוך הוא כ"עתיק יומין" ששערו ובגדיו לבנים. מחזון זה נולדה התפיסה הזוהרית בייחוד במהלך ה"אדרא רבה", נשא קכז ע"ב-קמה ע"א, כי ההופעה הגבוהה ביותר של האלוהות, זו המכונה "עתיקא קדישא", מאופיינת באמצעות הצבע הלבן. בניגוד לכך, ההופעות הנמוכות יותר של האלוהות מתוארות במגוון צבעים אחרים. אם כן, הלבן מייצג את הקדוש ברוך הוא, ודווקא באופן החשוב ביותר שבו הוא מנהיג ודן את העולם.

18. אלו הם דברי הב"ח באורח חיים, כד אות ג' על טליתו של הקב"ה:
בכל עת יהיו בגדיך לבנים זו מצות ציצית. הכי איתא בשבת סוף פרק שואל ופירש רש"י זו מצות ציצית שמלובן הבגד. ומצאתי כתוב לפי שאמרו רבותינו ז"ל (ר"ה יז ב) על ויעבור ה' על פניו ויקרא (שמות לד ו) נתעטף הקדוש ברוך הוא בטליתו וכו' וכתיב (דניאל ז ט) לבושיה כתלג חיור מכאן שהטלית עם ציצית שמתעטף בו יהא לבן עד כאן ונכון הוא:

הדרינן לכללא דנקטינן הלכה כרבי מחבירו ואף על גב דברייתא קתני לה לדר' יצחק בלשון חכמים לסתמא דברייתא לא חיישינן **ודר' עדיפא** משום דגרסינן התם א"ל לוי לשמואל אריוך לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לה להא מילתא התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת מאי היא וכו' **מדקא מהדרינן לפרושה למתניתין לאפוקה למתני' מפשטה ולאוקמא אליבא דר' (דלא) כהלכתא** וכן נראה מדברי ר"ש קיראה בעל הלכות ראשונות שלא כתב משנה זו והתכלת אינה מעכבת את הלבן בהלכות ציצית שלו ומנהג קדמונינו הבאים אחרי הרי"ף לסמוך עליו כאשר ישאל איש בדבר האלהים וממנו פשט המנהג בינינו כמו שהוא נהוג היום ונחנו מה לחלוק ולשנות ועל כן אנחנו יוצאים בעקבי הראשונים. (בעל המאור, שבת, יב, א)

מכך שניסתה הגמרא להעמיד את המשנה כרבי ולכאורה להוציא אותה מפשטה. וכן מהדיון בשיטת רבי עצמו משמע שהגמרא מבינה שהלכה היא כדברי רבי שבאמת אי אפשר לעשות ציצית ללא תכלת, הלבן והתכלת באים הם ביחד. כלומר, במציאות בה אין תכלת בעולם, יוצא על פי דבריו של בעל המאור שאין באמת דרך לקיים את מצוות הציצית. הרמב"ן בספרו מלחמת ה' משיג על דבריו של בעל המאור:

ומה שאמר בעל המאור ז"ל שדעתו נוטה שהתכלת מעכבת את הלבן מדמהדרינן לפרושה למתני' אליבא דרבי אינה ראיה של כלום דמשום דרבי סתמינהו למתני' מהדרי לאוקומא כוותיה כדאמרינן במס' גיטין מהדרי אדרבי מאיר משום דסתם מתני' רבי מאיר ואף על גב דלית הלכתא כותיה כדמפורש בגמרא ויש כיוצא בהן בתלמוד הרבה אבל כיון דאמרינן בגמרא ורבנן ותניא בברייתא וחכמים משמע דרבי יחידאה הוא ועוד דכיון דרבי יצחק ורבי נתן ורבי יוסי הגלילי ורבי יוחנן בן נורי כולהו ס"ל אין מעכבין הלכה כותייהו דאין דבריו של א' במקום שנים **וקי"ל הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו ואינהו רבים ואיהו יחיד לגביהו** ועוד דסוגיין כותייהו דאקשינן גבי גזרה משום קלא אילן ולא יהא אלא לבן בעלמא ומפרקי' **ה"מ דליכא מיניה** וכו' ולא אמרינן דלבן לחודיה לא פטר ואיכא איסורא שלא במקום מצוה **והנה הוא פוטר כל העולם כלו מן הדין שאם כדבריו אנו שאין לנו תכלת אין אנו צריכין להטיל לבן...** והנה לבעל המאור עכשיו במקומות הללו אין אדם צריך להטיל לבן לבדו **וכ"ש שאסור בשבת ולא עוד אלא שחייב חטאת דהוה ליה כד' ציציות שמעכבות זו את זו והוה ליה טלית שאינה מצוייצת כהלכתה** וכל היוצא בה חייב חטאת אף על פי שבטלית של דבריהם יוצאים כיון דהיא מצוייצת כחיובא בטליה לגבה אבל בטלית דאורייתא מקצת ציצית הן ולא חשיבי ולא בטלי **וכבר קבלנו עדותו שכל ימיו פטר עצמו מן הציצית** כדבריו הללו והרי אבות קדמונים מימות הגאונים נהגו לצאת בטלית שיש בה לבן בלא תכלת (מלחמת ה', שבת, יב, א)

הרמב"ן דוחה את ראייתו של בעל המאור לשיטתו, ואומר שאין זה ראייה שהגמרא מנסה להעמיד את המשנה אליבא דרבי. וטעמו עימו, שהרי הגמרא עושה זאת פעמים רבות, למרות שההלכה לא כמו אותו אחד שהיא מנסה להעמיד המשנה כמותו. וכן אין זה רק ר"י בן נורי עומד אל מול רבי שהרי רבים אמרו זאת בשמו וסוברים כמותו. ומסיק הרמב"ן באופן פשוט מדברי בעל המאור, שהנה נראה כי מצד הדין פוטר בעל המאור את כולם ממצוות ציצית, שכן כאשר אין תכלת לא מתקיימת מצוות ציצית מהדין על פי דבריו. בנוסף, מביא הרמב"ן שקיבל עדות מבעל המאור עצמו, שכך נהג בעל המאור בעצמו ופטר עצמו מן הציצית, בדיוק כפי שעולה מדבריו. אך הרמב"ן לא מקבל זאת כלל ועיקר.

בדומה לכך, אף הר"י פערלא אומר שבמציאות בה אין תכלת, יש לקיים את מצוות הציצית על ידי לבן בלבד, ואלו הם דבריו:

> ...דלהכי כתיב בלבן לדורותם ולא בתכלת משום דלבן יהא נמצא תדיר. משא"כ תכלת שלא בכל הדורות ימצא לנו דם חלזון לצבוע בו תכלת עיין שם בדבריהם. וכ"כ מהר"ח בן עטר ז"ל באור החיים שם. ואכתי צריך טעם למה לי דכתב קרא לדורותם כלל אפילו בלבן. ונראה דהדבר נכון. דלא מיבעי לרבי דס"ל דתכלת ולבן מעכבין זא"ז. דלדידי' בפשיטות איכא למימר דאיצטריך כדי לאשמעינן דאפילו בזמן דליכא תכלת והוה סד"א דגם מצות לבן בטלה. **קמ"ל דגם אז נהי דתכלת ליכא מכל מקום מצות לבן נוהגת.** ודוקא בזמן דאיכא תכלת בעולם הוא דלבן ותכלת מעכבין זא"ז. אבל בזמן דליכא תכלת כלל אין התכלת מעכבת מצות לבן..... ואם כן הכא נמי אף על גב דבזמן דהוה תכלת ס"ל דתכלת ולבן מעכבין זא"ז. מכל מקום האידנא דליכא תכלת לא מעכבא. ולא בטלה מצות לבן מדכתיב בי' לדורותם. וכן מבואר בדברי רבינו בחיי ז"ל (פ' שלח) שכתב וז"ל והנה הציצית והתכלת בדמיון הלולב והאתרוג. וכשם שהלולב והאתרוג מעכבין זא"ז. כן הציצית והתכלת מעכבין זא"ז בזמן שהיה התכלת מצוי. **אבל עכשיו שאין לנו תכלת מניח הלבן בלא תכלת וכו' עכ"ל עיין שם.** הרי דס"ל כדעת הפוסקים להלכה כרבי דתכלת ולבן מעכבין זא"ז בזמן שהיה תכלת מצוי בעולם. ומ"מ כתב דבזה"ז אין התכלת מעכב את הלבן. וזה מבואר עפמש"כ. ועי' במש"כ רבינו בחיי שם לעיל מיני' וז"ל ועכשיו שאין לנו תכלת עושין לבן בלא תכלת דקיי"ל התכלת אינה מעכבת את הלבן. (ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) עשין עשה ז)

נראה שלשיטת רבי, במציאות בה אין תכלת גם מצוות לבן אינה. שכן, לבן בלא תכלת אינו כלום. אך אומר הר"י פערלא כי גם רבי יודע שנאמר בפסוק "לדורותם" עוד קודם שנאמר הציווי על התכלת, ואם כן יש עמידה ללבן בלא התכלת, שכן המצווה קיימת לדורות. על כן, מבין הר"י

פערלא שוודאי שבמציאות בה אין תכלת מצוות לבן תתקיים, אף לרבי.[19]

יוצא אם כן, רבי מדבר על מציאות של לכתחילה. דהיינו, כאשר יש תכלת בעולם אז יש לקיים בציצית תכלת ולבן ביחד ואי אפשר לזה בלא זה. אך במציאות בה אין תכלת אף רבי יודה שאין לבטל את מצוות ציצית לגמרי. וחכמים אותם זיהתה הגמרא עם ר"י בן נורי מדברים על מציאות של דיעבד, אם אין לו תכלת מטיל לבן, וכפי שראינו כעת רבי בוודאי יודה להם באותה מציאות דיעבדית.

על פי זה, ניתן להבין כי אין כלל מחלוקת בין רבי וחכמים, אלא שרבי מדבר על מציאות של לכתחילה ואילו חכמים מדברים על מציאות דיעבדית. כלומר, רבי וחכמים יסכימו על כך שבמציאות שיש תכלת - כך יש ללכת, ואילו במציאות שבה אין תכלת - יש לאדם להטיל לבן לבגדו. מכאן עולה שמחלוקת רבי וחכמים מוצגת כמחלוקת שאינה סימטרית; הלכה למעשה אין מחלוקת בין השיטות, אך כל שיטה מציגה את עמדתה בצורה אחרת, ודרך כך מתבררת תפיסת השילוב בין התכלת ללבן.

אמנם, ניתן לומר שרבי וחכמים ודאי חולקים, וכל מה שחכמים אומרים הוא שרק במצב בו אין לו תכלת - יש להטיל לבן, ואפילו אם יש תכלת בעולם. כלומר, במצב של אונס שבו אין לאדם דרך להשיג תכלת (גם אם היא קיימת בעולם), בהטלת הלבן לבדו האדם מקיים את המצווה. ואילו לדעת רבי, כאשר יש תכלת בעולם, אין כלל מצווה בלבן ללא תכלת.

כלומר, גם כאן אפשר לבאר את מחלוקתם בשאלה: האם בכלל קיימת אפשרות לציצית בלא תכלת, והאם דבר כזה נקרא ציצית? ייתכן ולרבי (על פי הבנת הרמב"ן ובעל המאור) כלל לא קיימת אפשרות כזאת, וכל הציצית קיימת רק כאשר מוטלים עליה חוטי לבן ותכלת יחד. ואילו לחכמים, אפשר לקרוא לכך ציצית גם כשהבגד רק עם חוטי לבן, וזוהי התפיסה המשפיעה על פסיקתם במקום שבו אין תכלת בעולם.

מכל מקום דרך הבנה זו במחלוקתם נראה שמתבררות שתי תפיסות שונות על השילוב בין התכלת ללבן:

שיטת רבי: למדנו שיש להקדים את הלבן קודם התכלת. התכלת באה על גבי הלבן ויוצרת מציאות אחת אחדותית. על פי רבי יש לנו לראות את התכלת כאשר היא באה על גבי הלבן או כפי שאמרנו את הדברים קודם לכן, יש לראות את המציאות העמוקה והרחבה שנפגשת איתנו (התכלת) מתוך אותו אור ומציאות אלוקית (הלבן). כל זה מתברר דווקא דרך דבריו האמורים על מציאות של לכתחילה. לא היינו יכולים ללמוד את דבריו מתוך הלכה המדברת על מציאות של דיעבד.

שיטת חכמים: התכלת והלבן עומדים בנפרד, יש לכל אחד מהם עמידה בנפרד. הם אמנם באים

19. וכך נראה מדברי השאגת אריה (ישנות) לב.

ביחד כאשר במציאות יש תכלת, אך שילוב התכלת עם הלבן הוא לא כדעת רבי שהתכלת באה על גבי הלבן ומתוך המציאות של הלבן, כדבר אחדותי. אלא, לשיטת חכמים יש לומר, שהתכלת באה עם הלבן, שתי מציאויות שהראייה של שניהם ביחד היא הראייה השלמה, ראיית התכלת יחד עם הלבן, אך הן עומדות זו לצד זו, אנו עומדים על עניינה של התכלת מתוך ראייתנו אותה בהשוואה ללבן.

אם כן, הן לשיטת רבי והן לחכמים כאשר יש תכלת, בין אם נאמר שהכוונה היא שהתכלת במציאות ובין אם נבאר שהכוונה שבידו להשיג התכלת, חייב להטיל תכלת לציצית, שכן המצווה מתקיימת ע"י התכלת[20]. אלא שבמציאות בה אין תכלת בעולם ניתן להטיל לבן לציצית. ומחלוקתם של רבי וחכמים מבטאת את המחלוקת ביחס בין התכלת לבין הלבן לשתי השיטות. לשיטת חכמים, כביכול יש כאן שתי ציציות שונות שתלויות על הבגד - ציצית 'לבן' וציצית 'תכלת', ועל כן גם במקום בו אין לו תכלת ניתן לקיים המצווה בלבן. ואילו לשיטת רבי, ציצית הלבן והתכלת היא ציצית אחת, ורק במקום בו אין תכלת בעולם, ניתן להטיל לבן לבגד, כמעט כמו 'הציבי לך ציונים'.

אור מקיף ואור פנימי

הציצית כפי שראינו היא בגד אלוקי/סימן לבגד אלוקי שאנו שמים עלינו. זהו אור אלוקי שאינו חלק מהאדם עצמו, בשונה מהתפילין שהם חלק מהאדם, פנימי לאדם. ובמילים פנימיות יותר, אור פנימי. אך האור הפנימי הוא מצד האדם, וממילא הוא אור מוגבל יותר. לעומת זאת האור המקיף, אורו של הקב"ה, הוא אור אין סוף, איננו מוגבל, אך הוא לא נוגע באדם עצמו, הוא בא על גבי האדם ומסביב לאדם, מקיף את האדם, ואין הוא אור שנמצא באדם עצמו.

התפילין יסודן הוא במה שבתוך הראש, אור פנימי. ואילו הציצית, הבגד האלוקי, הוא אור מקיף, אור שאינו מוגבל אך הוא לא חלק מהאדם עצמו. הציצית יש ביכולתה לתת לאדם את השלימות וההארה הפנימית דווקא ע"י אותו אור המקיף.

---

20. רש"י, מנחות, מ, א: שעיקר מצות ציצית תכלת

דרכים בהן השתמשנו במאמר זה

יחס הגמרא והמשנה. פעמים הגמרא מעמידה את המשנה על מקרה חריג. כך, אצלנו, הגמרא מעמידה את המשנה על פי תנא מסוים. אך אם המשנה היא על פי שיטתו, המשנה נראית ככתובה בצורה שלא מובנת מספיק על מה היא מדברת, ויש לנו להעמיק ולהבין מדוע המשנה כתובה בצורה כזאת.

ראיית מחלוקת בגמרא. לנסות להבין האם יש מחלוקת או שמא הם מסכימים. במקרה שלנו, זיהנו שרבי מדבר על מציאות של לכתחילה ואילו חכמים מדברים על מציאות של דיעבד. במקרה כזה עלינו לשאול: מדוע הגמרא מציגה זאת כמחלוקת אם כל אחד מדבר על מציאות שונה? כאשר הגמרא מציגה לפנינו **מחלוקת לא סימטרית**. היא באה להדגיש לנו את הרעיון החבוי מאחורי כל צד. כל צד מתברר יותר דווקא בדרך על ידה הוא מוצג.

פסוקים. כאשר אנו פוגשים סוגיה הבנויה על המצווה בתורה. **יש לפתוח את המקורות הראשונים ביותר,** את התורה עצמה, ולנתח את הפסוקים ללא הגמרא והמפרשים. מה עולה מהפרשה. קריאה איטית וקשובה. כתיבה של כל הדברים אל מול העיניים תוליד דיוקים בפסוקים.

פרט/חפץ מיוחד שמופיע במצווה. עלינו לתת את הדעת עליו. האם יש דבר שמיוחד בפרט זה או שמא זה הפרט שהיה בימיהם ועל כן צוו עליו? כך במקרה שלנו, בגד ד' כנפות. מדוע דווקא בגד כזה? האם כי זה היה הבגד בימיהם, או שיש דבר מיוחד בבגד זה? יש לחפש היכן עוד בגד זה מופיע, בתורה/אצל חזל במפרשים ועוד. ומתוך כך לעמוד על משמעות הפרט המופיע לפנינו.

לשון מיוחדת המופיעה בפסוקים. ציצית. לראות מפרשים איך הבינו זאת, וכן לראות היכן עוד מושג דומה לכך מופיע. לחשוב על הקשר ביניהם, האם יש קשר. כך עשינו במאמר עם ציצית וציצין המעכבין את המילה.

הגעה אל הרעיונות. ראשית דרך מחשבתנו על הסוגיה מתוך כך דרך מאגרי המידע השונים וחיפוש של הנושא בו אנו עסוקים, חיפוש מילים. היכרות עם מקורות/דיבור עם רבנים וחברים על הסוגיה. אט אט יולידו לנו את המקורות המתאימים והנכונים. פעמים ואפשר למצוא מקורות משמעותיים דרך מאמרים שאנשים כתבו, על אף שלא נגעו בדיוק בדברים אותם אנו לומדים.